

Open Monumenten dag

GEMEENTE HOUTEN
'T GOY

Erfgoed en architectuur
Gebouw(d) om te blijven

13/14 SEP 2025

Inleiding Open Monumentenweekend 2025

Erfgoed en architectuur - Gebouw(d) om te blijven

Het Open Monumentenweekend is onderdeel van de Europese Erfgoed Dagen (EHD). Elk jaar wordt door de verantwoordelijke organisatie van EHD een overkoepelend thema vastgesteld met het verzoek aan alle deelnemende landen om dit thema te volgen. In Nederland is het thema vertaald naar *Erfgoed & Architectuur – Gebouw(d) om te blijven*. Het doel van het thema is, aandacht vragen voor de prachtige verscheidenheid aan historische gebouwen in ons land, een regio of stad en dorp. Van kathedralen tot boerderijen en van kastelen tot kloosters, elk monument vertelt een uniek verhaal over onze geschiedenis en culturele identiteit. Door de verschillende bouwstijlen en functies biedt architectonisch erfgoed een goede kijk op het verleden.

Met dit thema als uitgangspunt wordt in de gemeente Houten de aandacht specifiek gericht op het ontstaan en de ontwikkeling van de Brinken in Houten, Schalkwijk en 't Goy. Bij elke Brink besteden wij aandacht aan de ontstaansgeschiedenis en de groei van de Brinken door de eeuwen heen. Welke betekenis heeft dat gehad voor de functie van de Brinken en hoe was de samenhang op sociaal-maatschappelijk en op geestelijk en economisch gebied. Wat zien wij heden ten dage nog terug van het verleden, zijn er nog panden, of sporen ervan bewaard gebleven?

Via oude foto's, filmpjes, kaarten en beschrijvingen hopen wij het verleden weer tot leven te brengen, en de bezoeker met andere ogen naar de Brinken te laten kijken.

In deze Special en tijdens uw bezoek aan de Open Monumentendag op 13 en 14 september krijgt u inzicht over de oorsprong van de Brink/ 't Groentje van 't Goy. Rond deze Brink stellen verschillende monumenten hun deuren voor u open.

Wethouder Wouter van den Berg opent het Open Monumentenweekend 2025 op zaterdag 13 september om 10.30 uur op Het Plein in Houten vóór nr. 23. De deelnemende monumenten op het Plein openen hun deuren om 11.00 uur.

We wensen u allen een mooi Open Monumentenweekend toe.

Achtergrond

Zo'n 10.000 jaar geleden steeg wereldwijd de temperatuur, waardoor de noordelijke ijskappen en die van midden Europa smolten. Dit had niet alleen tot gevolg dat ook hier de zee- en grondwaterspiegel steeg, maar ook dat de grote rivieren veel meer smeltwater te verwerken kregen. De gevolgen voor de rivieren waren groot: extreem hoge stroomsnelheden, meer transport van zand en grind en een grilliger verloop (meanderen). Ook in de eeuwen daarna traden rivieren met enige regelmaat buiten hun oevers. Het materiaal dat hierbij werd afgezet vormde in de loop van de tijd zandduinen waardoor het maaiveld hoger kwam te liggen. Rivierloopverleggingen zorgden er soms voor dat de eerder gevormde beddingen zich ontwikkelden tot hoger gelegen land, de zogenoemde stroomruggen.

Het Kromme-Rijng gebied kent een groot aantal stroomruggen. Een ervan is de Houtense stroomrug, die rond 2250 voor Christus is ontstaan. Dit kon gebeuren doordat de Rijn, die door Werkhoven stroomde, zich verlegde naar een route via Houten. Op deze stroomrug is snel daarna bewoning ontstaan. Bij opgravingen is gebleken dat op de Houtense stroomrug al bewoning was vanaf ca. 2000 voor Chr.

Bewoners zochten als vestigingsplaats de hoogste plekken van de stroomrug om zoveel mogelijk gevrijwaard te zijn tegen de risico's van overstromingen. Aan de randen van deze plaatsen ontstonden op natuurlijke wijze de brinken.

Voorwoord

Voor mij als wethouder Erfgoed is ons gebouwd erfgoed veel meer dan alleen stenen, beton en hout. Onze monumenten, maar ook andere structuren zoals bruggen, brinken en zelfs de steegjes en straten, bepalen de unieke sfeer van een dorp.

Elk gebouw, elk dorp en elke straat heeft zijn eigen geschiedenis. Kijk bijvoorbeeld naar de oude gevels in een dorpskern die vertellen van de tijd waarin ze werden gemaakt. Dit is niet zomaar geschiedenis, maar een herinnering die ons helpt om onze wortels te begripen. Onze gebouwen vertellen verhalen. Gebouwd erfgoed vormt ons collectieve geheugen. Het is onze taak om deze erfenis te koesteren, te beschermen en

door te geven aan toekomstige generaties.

Dat betekent niet dat we niet mogen vernieuwen, maar wel dat er een balans moet zijn. Wij willen onze dorpskernen beschermen door ze beschermd dorpsgezicht te maken. Hierbij wordt een specifiek gebied met een bijzonder cultuurhistorisch karakter beschermd. Deze bescherming is bedoeld om de cultuurhistorische identiteit te behouden en in te zetten bij ontwikkelingen.

We bouwen namelijk niet alleen voor onszelf, maar ook voor de generaties die na ons komen. Elke keuze die we maken, elke muur die we bouwen, draagt bij aan de erfenis die we achterlaten. Gebouwd erfgoed en architectuur zijn nauw met elkaar verbonden. Ze laten zien wie we zijn en wat we belangrijk vinden, zowel in het verleden als nu.

Het is aan ons om het gebouwde erfgoed te beschermen zodat de prachtige gebouwen en de verhalen die ze bevatten door kunnen leven. Zo kunnen deze verhalen worden doorverteld aan de toekomstige generaties. En dat is een verhaal dat staat als een huis.

Wouter van den Berg, wethouder Gemeente Houten

De Brink/'t Groentje van 't Goy

Geschiedenis

2800 tot 1000 voor Christus

Voor het ontstaan van de dorpen Houten en 't Goy is de rivier de Rijn van doorslaggevende betekenis geweest. De kernen van beide dorpen liggen op de Houtense stroomrug die kon ontstaan doordat de Rijn, die door Werkhoven stroomde, zich vertakte met een route via Houten. Al in 2800 voor Chr. is er een kleine zijtak die de route van de Houtense stroomrug volgde. In ca. 2250 voor Chr. wordt deze zijtak watervoerend en dat is ook het moment dat deze stroomrug ontstaat. Vanaf 1800 voor Chr. stroomt de Rijn volledig door Houten. De Rijn is dan veranderd in een woeste rivier wat veel overstromingen, zelfs van de hoogste delen, tot gevolg heeft. Bewoners zijn gedwongen om voor eigen veiligheid en dat van hun vee het gebied te verlaten.

Na 1500 voor Chr. keert de bevolking langzaam terug (waarschijnlijk vanwege de aantrekkelijkheid van de vruchtbare gronden). Pas in 1100 voor Chr. komt de rivier enigszins tot rust, maar het zal nog ruim 1000 jaar duren voor de vorming van de Houtense stroomrug is afgerond.

250 voor Christus tot 1500 na Christus

Tijdens de late IJzertijd (vanaf ca. 250 voor Chr.) en de daaropvolgende Romeinse tijd (tot ca. 450 na Chr.) ontstaan er meerdere nederzettingen op de Houtense stroomrug. In de Vroege Middeleeuwen (van 500 tot 1000 na Chr.) zijn de middeleeuwse dorpjes Westrum, Loerik en Oostrum (Goysedorp) op de vruchtbare stroomrug ontstaan. De Houtense stroomrug was zeer in trek als vestigingsplaats voor landbouwers en veehouders vanwege de lager gelegen vruchtbare (weide)gronden in de directe omgeving.

Tot voor kort waren de oudste waargenomen bewoningssporen in 't Goy uit de IJzertijd (880 v. Chr. tot 0. Sinds twee jaar is echter bekend dat er in de Bronstijd (1500-800 v. Chr.) al bewoning was. Amateurarcheoloog Ben Elberse uit Houten heeft enkele jaren geleden, vlak bij de Goyse brug over het Amsterdam-Rijnkanaal scherven gevonden van aardewerk uit de Bronstijd. Er zijn ook archeologische vondsten gedaan die wijzen op bewoning in de IJzertijd en de Romeinse tijd, o.a. aan het Groenedijkje; het

vroegere Oostrum. Tot aan de Middeleeuwen is daar bewoning geweest. Aan de Tuurdijk 18 zijn in 1959 door archeologen restanten van een Romeinse villa ontdekt.

Historische bebouwing

In en om Houten stonden veel adellijke huizen of ridderhofsteden. Een van de oudste ridderhofsteden was het kasteel van de heren van Goye, aan het begin van de 10e eeuw gebouwd door Waldger van Goye. 't Goy ontleent zijn naam aan de heren van Goye. Zij noemden hun graafschap Uppgoa (Opgooi).

De oudste kern van het dorpje lag ten oosten van het kasteel en stond bekend onder de naam Oosterhem/Oostrum. Het dorp kreeg in de late middeleeuwen de naam van het kasteel en zijn bewoners.

De structuur van het middeleeuwse dorp 't Goy kwam in grote lijnen overeen met die van Houten. Alleen vormde in eerste instantie niet de kerk, maar het kasteel de kern waaromheen de bewoning zich concentreerde.

In kasteel Ten Goye bevond zich een slotkapel waar ook de bewoners van het dorpje konden kerken. Rond 1259 kwam er een eigen kapel aan de oostzijde van het kasteel in Oostrum (het oude Goyse dorp). In de loop van eeuwen werd de kapel vlak bij de driesprong Wickenburghseweg en het Groenedijkje vergroot tot een kerk in Romaanse stijl.

Oostrum was gelegen op het open stuk bouwland tussen de twee kernen van het huidige 't Goy.

Deze driesprong vormde ook een soort brink en wordt ook nu nog 't Groentje genoemd. Na de reformatie ging het bergafwaarts met het middeleeuwse kerkje en rond 1790 is het gesloopt. In 1870 werd een nieuwe katholieke kerk gebouwd buiten het oude dorpscentrum, waardoor een nieuw dorpsdeel ontstond.

Het zwaartepunt van het dorp verplaatste zich naar die kerk. 't Goy heeft zijn agrarische karakter grotendeels behouden, met veel vee- en fruitteeltbedrijven in de omgeving. In de jaren 1950 tot 1970 waren er zelfs een landbouwschool, een fruitteeltschool, een openbare en katholieke lagere school en twee café's gevestigd.

Vanaf 1966 is het uitgegroeid van gehucht tot een klein dorp met nieuwbouw.

't Goy heeft dus een lange en gevarieerde geschiedenis, van een strategisch gelegen kasteel tot een agrarisch dorp met een levendige gemeenschap.

Oorsprong en Kasteel Ten Goye

Het machtscentrum van onze regio lag in de late Middeleeuwen in 't Goy. In een groot gebied tussen Bunnik-Odijk en over de rivier voorbij Wijk bij Duurstede hadden de Heren UtenGoye het voor het zeggen. Zij bewoonden een groot kasteel; dat stond ongeveer vanaf het jaar 900 op een moerassig terrein langs wat nu de Wickenburghseweg heet.

Een van de oudste ridderhofsteden was het kasteel van de heren van Goye, aan het begin van de 10e eeuw gebouwd door Waldger van Goye, op een moerassig terrein langs wat nu de Wickenburghseweg heet. Het kasteel lag strategisch in het midden van het graafschap. In eerste instantie waarschijnlijk als motte-kasteel: op een afgeplatte aangelegde aarden heuvel werd een toren gebouwd, meestal eerst van hout en later van steen. Op zijn hoogtepunt in de 13e/14e eeuw bestond het kasteel uit een vierkante burcht met hoektorens, een voorburcht en een dubbele omgrachting op een terrein van 140 bij 90 meter.

Het kasteel was meermalen betrokken bij belegeringen en andere oorlogshandelingen. Na de laatste belegering mocht het kasteel alleen nog als woonhuis worden hersteld. Het huis Ten Goye zelf werd voor het laatst vermeld in het jaar 1493. Het moet vóór het jaar 1550 geheel verdwenen zijn.

Op het kasteelterrein stond jarenlang een boomgaard met fruitbomen. In de winter van 2017/2018 is deze gekapt. Sporen van de tweede gracht en omwalling zijn in de jaren 70 geëgaliseerd. Het terrein is tegenwoordig omgebouwd tot een natuurgebied en is zomers opengesteld voor het publiek. Het wordt beheerd door Fundatie Ten Goye. Op de plek van de hoofdburcht zijn wallen gemaakt, waar door middel van beplanting het kasteel is uitgebeeld. In het midden van het kasteel wappert sinds mei 2025 een vlag met het wapen van Ten Goye. Een miniatuur van LEGO is gemaakt door Wim Erwich en te zien op het terrein. Het geheel wordt beschermd en beheerd als nationaal archeologisch rijksmonument.

Het Rechthuis

Boerderij 't Rechthuis van 't Goy is een voormalige krukhuisboerderij die in haar huidige vorm dateert uit de 17e eeuw. De voorganger waarvan de geschiedenis teruggaat naar de 14e eeuw had de naam “De Berg”. Sinds het midden van de 17e eeuw maakte de boerderij deel uit van landgoed Wickenburgh. Vanaf de 18e eeuw deed de opkamer van de boerderij dienst als gelagkamer, waar het gerechtcollege van Houten en 't Goy vergaderde als er zaken te bespreken waren die betrekking hadden op 't Goy. Dit zal de reden zijn geweest dat men de boerderij annex herberg 't Rechthuis ging noemen.

Smederij Harry Kuiper

De geschiedenis van de smederij in 't Goy is verweven met de ontwikkeling van het dorp zelf, dat lange tijd een agrarische gemeenschap was. Smeden en wagenmakers speelden in zulke gemeenschappen een belangrijke rol, omdat deze onmisbaar waren voor het onderhoud van landbouwwerktuigen, het beslaan van paarden en het repareren van allerlei metalen voorwerpen.

Op 27 mei 1917 werden de smederij en een wagenmakerij in 't Goy door een brand in de as werden gelegd.

Deze brand, die plaatsvond op de Brink, had een grote impact op het dorp. De smederij van J. van Rijn en de wagenmakerij van J. Kuiper gingen verloren bij deze brand.

De smederij werd deels herbouwd met stenen van de Tullse of Biesbosche korenmolens, die toen gesloopt werd.

Smederijen waren vaak generaties lang in dezelfde familie, waardoor ze een belangrijk onderdeel van de lokale geschiedenis vormden.

Het is belangrijk op te merken dat, zoals in veel kleine dorpen, de smederij in 't Goy meer was dan alleen een werkplaats; het was een ontmoetingsplaats en een belangrijk onderdeel van het sociale leven.

Huize Wickenburgh

Landgoed Wickenburgh is al eeuwenlang een opvallend element in het landschap en heeft een rijke geschiedenis die teruggaat tot de late middeleeuwen.

De geschiedenis van Wickenburgh begint rond 1300 met het stenen huis Westenstein. Dit huis werd later vervangen door Wickenburgh. In 1381 wordt de naam Wickenburgh voor het eerst gebruikt. Wellicht heeft deze naamsverandering te maken met de verwoesting van Westenstein tijdens een van de vele oorlogen tussen de bisschoppen van Utrecht en de heren van Goye.

Door de eeuwen heen is Wickenburgh veranderd van een versterkte boerderij naar een buitenplaats. In de 17e eeuw werden tuinen aangelegd, aanvankelijk voornamelijk als moestuin. In de 19e eeuw werd de tuin in de huidige Engelse landschapsstijl aangelegd.

Op het landgoed staat een 16e-eeuwse duiventoren, een zeldzaam overblijfsel uit die tijd.

Het landgoed is sinds 1741 in bezit van de familie Wttewaall. Het landhuis is rond 1860 verbouwd naar de vorm die het nu heeft.

Na een brand in 1951 is het landhuis hersteld/herbouwd.

Tegenwoordig is het landgoed opengesteld voor publiek en worden er diverse evenementen georganiseerd.

Het 'stenen kamertje' aan het Groenedijkje 9 in 't Goy is een bijzonder overblijfsel uit het begin van de 18e eeuw.

Een stenen kamer was een gebouw met slechts één kamer, vaak aangebouwd aan een bestaande houten boerderij. Deze kamers hadden meestal een kelder en een zolder, en werden gebruikt om veilige te stoken. Dit was veiliger dan in de houten boerderij.

Hoewel het in eerste instantie op een bakhuis lijkt, was de functie van een stenen kamer anders. Bakhuisjes werden juist apart van de boerderij gebouwd vanwege brandgevaar. Historicus Van Bemmelen omschrijft de belangrijkste functie van de stenen kamer als een 'herenkamer'. Het was een plek waar de vaak stedelijke eigenaar van de pachtboerderij kon verblijven voor de rust en om te jagen. Deze kamers hadden regelmatig een eigen ingang.

Stenen kamers worden gezien als een overgangsfase in de bouw: men ging van volledig houten boerderijen naar boerderijen die geheel van steen werden opgetrokken. Toen boerderijen steeds vaker van steen werden gebouwd, verdween de behoefte aan aparte stenen kamers.

Het 'stenen kamertje' aan het Groenedijkje is dus een waardevol historisch object dat inzicht geeft in de bouwgeschiedenis en het leven op het platteland in de vroege 18e eeuw.

Programma zaterdag 13 september en zondag 14 september

Van 10.00 uur tot 16.00 uur rond 't Groentje aan de Wickenburghseweg/Groenedijkje in het oude 't Goy.

Deelname is op eigen risico.

(N.B.: in 't Goy is ter plekke weinig tot geen parkeergelegenheid voor auto's. Advies is om met de fiets te komen)

Via informatieborden, foto's en film wordt een en ander inzichtelijk gemaakt van de geschiedenis van 't Goy en verschillende tijdvakken van het kasteel Ten Goye. Hiervoor is ter plekke speciaal de "Gemeente Keet" op- en opengesteld. Deze keet staat op het terrein van het Rechthuis.

De locaties die hun deuren openen zijn:

Terrein van kasteel Ten Goye

Sinds kort staat er weer een kasteel achter de huizen langs de Wickenburghseweg. Deze keer niet opgebouwd met kloostermoppen en dikke eiken balken maar digitaal met miljoenen bytes en veel kennis en creativiteit. We weten veel maar jammer genoeg niet alles over het imposante kasteel dat hier eeuwenlang heeft gestaan dus ja, soms is het beeld aangevuld met wat fantasie. Het resultaat is indrukwekkend: als je met de speciaal ontwikkelde app door het scherm van je telefoon kijkt, zie je het kasteel staan zoals de mensen voor ons het 600 jaar geleden gezien moeten hebben.

Voor de kinderen is er een prijsvraag: 'zoek de verschillen' op twee identieke tekeningen van het kasteel.

Het kunstwerk van een omgekeerde kerk, van Marijn te Kolsté, in het landje achter de huizen hoek Wickenburghseweg/Groenedijkje, toont de plaats waar de kapel/het kerkje heeft gestaan. Op de begraafplaats naast de huidige kerk in het "nieuwe Goy" is nog de 13e eeuwse altaarsteen te vinden die tot 1784 dienst heeft gedaan in het middeleeuwse kerkje.

Het Rechthuis

De bewoner geeft rondleidingen door het huis, heeft foto's en informatieborden en kan uitgebreid vertellen over recente vondsten van onder de keukenvloer o.a. tegels en stukjes gebrandschilderd glas.

Smederij Harrie Kuiper

Een enthousiaste verteller over het gebruik van oude kloostermoppen (uit het kasteel) in de huidige schoorsteen en de brand van 1917. Hij heeft een hele verzameling hoefijzers en weet veel te vertellen (en te laten zien) over de smederij vroeger en nu.

Huize Wickenburgh (Let op: alleen op zondag geopend)

De bewoner heeft een schat aan kaarten en foto's en vertelt over de geschiedenis van het huis. Een rondleiding door de benedenverdieping en een blik in de duiventoren horen erbij.

Literatuur en bronnen

- Heijmink Liesert en De Keijzer: “t Goy door de eeuwen heen”
- Wttewaall: “Veel vertier en doortogt”
- Smits en Wttewaall: “HOUTEN ontstaan en groei”
- Smits en Wttewaall: “HOUTEN historische bebouwing”
- Archeologische werkgroep ‘Leen de Keijzer’: “Kastelen, kruiken en kloostermoppen”
- Website “tengoye.nl”
- Wikipedia
- RAZU: foto's en afbeeldingen
- Peter Koch: tekeningen en afbeeldingen
- Website OudHouten.nl
- Eerdere uitgaves van Open Monumentendagen Houten

Samenstelling en tekst	Adrie de Mol en Johan van der Gun, m.m.v. Anke Beisterveld
Vormgeving en druk	Hannie van den Berg Grafische Vormgeving en DTP, en gemeente Houten
Foto's en figuren	Regionaal Archief Zuid Utrecht (RAZU), P. Koch, A. de Mol en J. van der Gun (tenzij anders vermeld)

Deze programmagids is een uitgave van de initiatiefgroep Open Monumentendag 2025 en wordt mede mogelijk gemaakt door de gemeente Houten

www.houten.nl/openmonumentendag

Deelname aan het programma is op eigen risico